

ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ

У статті витлумачено основні поняття досліджуваної проблеми, проаналізовано зміст інтелектуальної культури учнів, окреслено основні шляхи її формування.

Ключові слова: учні, інтелект, культура, інтелектуальна культура.

В статье рассмотрены трактовки основных понятий исследуемой проблемы, проанализировано содержание интеллектуальной культуры учащихся, показаны основные пути ее формирования.

Ключевые слова: учащиеся, интеллект, культура, интеллектуальная культура.

In the article interpretation of the basic concept of the subject, analyzed the students intellectual culture, illustrates the key ways of its formation.

Key words: students, intellect, culture, intellectual culture.

Питання інтелекту й інтелектуальної культури педагога й учня, як і ролі емоційності педагогічного процесу, емоційної культури, завжди перебували в центрі інтересів педагогічної науки. Це теж проблема сьогодення, оскільки знайшла своє відображення в державній національній програмі «Освіта. Україна ХХІ століття», де мова йде про те, що Україна має стати державою інтелектуальних ідей та технологій.

Тому нині найвідповідальнішим завданням навчального процесу постає розвиток мислення учнів, його удосконалення, уміння робити висновки, тобто – формування інтелектуальної культури, яка характеризується визначеним рівнем розвитку мислення, оволодінням узагальненими прийомами роздумів, прагненням до здобуття знань і умінь та їх використання у нестандартних ситуаціях.

Проблема формування інтелектуальної культури – це психолого-педагогічна проблема. З позиції психології її розглядали Б. Ананьєв, Л. Виготський, П. Симонов, Л. Рубінштейн, Н. Талізїна та інші вчені, які інтерпретували її з різних підходів: діяльнісного та функціонального; О. Даценко, В. Дружинін, В. Намазов, Ю. Нечипуренко, Г. Осипов та інші розглядають зазначену проблему у зв'язку з розробленням психологічних концепцій та діагностики інтелекту, розумового розвитку учнів та їхнього інтелектуального потенціалу.

У роботах О. Бугрій, М. Мартиросян, В. Паламарчук, В. Осинської, Н. Штурбіної натрапляємо на дослідження питань формування в учнів прийомів розумової діяльності; принципів, етапів формування розумової культури; розвиток інтелектуальної культури учнів; формування інтелектуальної й емоційної культури учнів.

Незважаючи на те, що окреслена проблема розглядається з різних позицій, питання формування інтелектуальної культури учнів вивчено недостатньо.

Мета статті. З'ясувати основні поняття досліджуваної проблеми, проаналізувати змістову частину понять проблеми, окреслити шляхи формування інтелектуальної культури учнів.

Передовсім розглянемо такі поняття, як «культура», «інтелект», «інтелектуальна культура».

Відзначимо, що у психолого-педагогічній літературі відсутнє єдине витлумачення дефініції. Так, у філософському словнику подано таке розуміння культури: «Культура – це специфічний спосіб людської організації й розвитку людської життєдіяльності, представлений у продуктах матеріальної й духовної праці, у системі соціальних норм і установок, у духовних цінностях, у сукупності ставлення людей до природи, між собою й до самих себе» [6, с. 235].

С. Гончаренко в «Українському педагогічному словнику» під культурою пропонує розуміти «сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства та людини й виражаються в результатах практичної діяльності. У більш вузькому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює, насамперед, систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецтва), а також суспільства й організації, що забезпечують їхнє функціонування. Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння конкретною цариною знань або діяльністю» [1, с. 182].

Як переконує аналіз сутності поняття «культура», яких на сьогодні сучасні дослідники нараховують більше трьохсот, Ю. Романов доводить, що їх умовно можна об'єднати в чотири довільні визначення культури як якості особистості людини, а саме:

- культура як спосіб проживання життя у формах, відповідних із традицією;
- культура як цілісність уявлень про належне існування;
- культура як позитивний досвід життя;
- культура як цілісність засвоєних переваг [5, с. 34].

У загальному розумінні інтелект – (от лат. intellectus – пізнання, розуміння) – мислительна здібність, розумовий початок у людини.

Особливо вагомим є підхід до сутності визначення дефініції М. Чошанова. Науковець, аналізуючи теорію багатозначного інтелекту, розроблену психологом Гарвардського університету Г. Гарднером, наводить запропоноване ним витлумачення, під яким пропонує розуміти неординарну здібність людини до нестандартного розв'язання проблем; генерування нових проблем та ідей; створення продукта або надання послуг, які володіють високим рівнем цінності в цій культурі [7, с. 71].

Поняття інтелектуального розвитку особистості ґрунтується на родовому понятті розвитку як процесу прогресивних змін особистості у часі та просторі, що відображається в кількісних, якісних і структурних перетвореннях особистості як цілісної системи. Тому ми вважаємо, що більш виправданим тлумаченням поняття «інтелектуальна культура» є запропоноване М. Мартиросян: «Характеристика діяльності людини у сфері мислення, у процесі якої здійснюється взаємодія з довкіллям, іншими людьми, у результаті чого відбувається створення нового на об'єктивному чи суб'єктивному рівні» [2, с. 32].

У психолого-педагогічній літературі натрапляємо на виокремлення якостей, що характеризують високий рівень інтелектуальної культури особистості. Так, Н. Осинська до їх складу відносить:

- самостійність мислення, тобто вміння ставити питання та їх розв'язувати;
- критичність і самокритичність мислення – вміння давати об'єктивну оцінку явищам, власним діям і думкам;
- спрямованість мислення – вміння здійснювати правильний вибір дій вирішення будь-якої проблеми;
- широта розуму – вміння конкретно та всебічно підходити до специфіки розгляду того чи іншого питання;
- глибина розуму – вміння підходити в кожному питанні до сутності справи, не зупиняючись на першому поясненні;
- гнучкість розуму – вільно розпоряджатися вихідним матеріалом і бачити його в розвитку;
- відкритість розуму – вміння знаходити у відомому менш досліджене [3, с. 6].

Нами експериментально доведено, що в практичній роботі етапами формування основних способів інтелектуальної діяльності є: кумуляція; констатація; мотивація; рефлексія (осмислення суті і правил використання прийомів); застосування; узагальнення і перенесення в інші навчальні умови.

Як стверджує В. Паламарчук [4], задля розвитку мислення учнів необхідно формувати в них узагальнені прийоми роздумів, навчати методам розв'язання завдань, оволодіння якими сприятиме інтелектуальному розвитку особистості.

Тому на основі аналізу психолого-педагогічної літератури можемо виокремити найбільш суттєві і важливі для шкільної практики вміння розвитку мислення: порівняння, визначення головного в навчальному матеріалі, узагальнення. Надамо змістовне пояснення кожному з них.

Порівняння покладено в основу емпіричного шляху пізнання, що приводить до аналогії, узагальнення, класифікації.

Навчання учнів виокремлювати головне в навчальному матеріалі сприяє забезпеченню засвоєння ними інших прийомів мислення. Особливого значення ці вміння набувають у зв'язку зі стрімким зростанням обсягу наукової та навчальної інформації.

Найважливіший прийом мислення – узагальнення, з яким пов'язані порівняння, аналіз, абстрагування, синтез, виокремлення головного, систематизація, класифікація, конкретизація, індукція й дедукція. Зауважимо, що узагальнення визначає успіх пізнавальної діяльності.

Зазначені прийоми є провідними, навколо яких згруповано інші прийоми та способи інтелектуальної діяльності.

Педагогічні шляхи формування інтелектуально-розвинутої особистості (а це є для нас суттєвим) визначаються, виходячи з ідей інтеграції змісту освіти, розвивального та проблемного, особистісно зорієнтованого навчання, саморозвитку учнів, що відображається в оновленому змісті освіти, у відповідній системі принципів, форм і методів навчання. Відтак зміст освіти має ґрунтуватися на моделях загальнонаукового чи культурознавчого характеру і сприяти розвитку здібностей учня, універсальних способів діяльності; забезпечувати умови задля успішного самовизначення особистості; закладати фундамент майбутньої спеціалізації; створювати основи безперервної освіти з урахуванням перспектив розвитку науки, техніки, економіки.

Проблема формування інтелектуальної культури учнів є одним із провідних і найбільш важливих аспектів процесу навчання, оскільки оволодіння учнями узагальнювальними знаннями та вміннями розвитку мислення, зокрема порівняння, виокремлення головного в навчальному матеріалі, узагальнення приводить до полегшення засвоєння теоретичного матеріалу, в результаті – формуються практичні вміння і навички, ліквідуються прогалини у знаннях.

Беззаперечним є те, що робота з формування інтелектуальної культури вимагає значних зусиль з боку учнів, а також координації роботи вчителів, оскільки педагоги повинні не тільки добре знати методику формування інтелектуальної культури учнів, але й послідовно запроваджувати її в навчальний процес.

Література

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Мартиросян М. Развитие интеллектуальной культуры учащихся начальных классов / М. Мартиросян, С. Боруха // Начальная школа. – 2006. – № 11. – С. 31–34.
3. Осинская В. Н. Формирование умственной культуры учащихся в процессе обучения математике / В. Н. Осинская. – К. : Радянська школа, 1989. – 192 с.
4. Паламарчук В. Ф. Першооснови педагогічної інноватики / В. Ф. Паламарчук. – К. : Знання України, 2005. – Т.1. – 420 с.

5. Романов Ю. И. Культурология / Ю. И. Романов. – СПб. : Питер, 2007. – 206 с.
6. Философский словарь. – М. : Политиздат, 1981. – 445 с.
7. Чошанов М. ТМИ – теория множественности интеллекта / М. Чошанов // Директор школы. – 2000. – № 3. – С. 69–75.